

УДК 761(477.54) – 05

Ярова В. С.

Харківський художній музей

ЛІНОГРАВЮРИ ВІТАЛІЯ ЛЕНЧИНА: СТОРІНКАМИ ІСТОРІЇ ХАРКІВСЬКОЇ ГРАФІЧНОЇ ШКОЛИ ХХ СТОЛІТТЯ

Ярова В. С. Ліногравюри Віталія Ленчина: сторінками історії харківської графічної школи ХХ століття. В статті розглянуто діяльність знаного харківського художника та педагога Віталія Ленчина в галузі естампної графіки. Творчість майстра, що не була предметом комплексного наукового аналізу, відзначена своєрідністю художньої концепції та являє собою визначний феномен в історії харківської графічної школи минулого століття. Надано мистецтвознавчий аналіз історичних гравюр на лінолеумі, створених майстром у кінці 1960-х — на початку 1970-х рр., як яскравих зразків самобутнього підходу до вирішення традиційної для радянської доби тематики альтернативними художніми засобами, ґрунтованими на авторській концепції формоутворення. Висвітлено участь В. Ленчина в роботі Майстерні народної графіки (Москва, Росія) на початку 1980-х рр., уведено до наукового обігу маловідомі ліногравюри, виконані в той період.

Ключові слова: українське мистецтво, харківська графіка, ліногравюра, Віталій Ленчин.

Яровая В. С. Линогравюры Виталия Ленчина: по страницам истории харьковской графической школы XX века. В статье рассмотрена деятельность известного харьковского художника и педагога Виталия Ленчина в области эстампной графики. Творчество мастера, которое не было предметом комплексного научного анализа, отмечено своеобразием художественной концепции и представляет собой выдающийся феномен в истории харьковской графической школы прошлого века. Предоставлено искусствоведческий анализ исторических гравюр на линолеуме, созданных мастером в конце 1960-х — начале 1970-х гг., как ярких образцов самобытного подхода к решению традиционной для советской эпохи тематики альтернативными художественными средствами, основанного на авторской концепции формообразования. Освещено участие В. Ленчина в работе Мастерской народной графики (Москва, Россия) в начале 1980-х гг., введены в научный оборот малоизвестные линогравюры, выполненные в тот период.

Ключевые слова: украинское искусство, харьковская графика, линогравюра, Виталий Ленчин.

Yarova V. Linocuts of Vitaly Lenchin: pages of history of the Kharkov school graphic of the twentieth century. The article considers the activities of the famous Kharkov artist and teacher Vitaly Lenchin in the field of print graphics. The life and career of the master has not previously

been the subject of a comprehensive scientific analysis and is not dealt with in professional journals. Theoretical works of the artist in the field of reproduction of space forms which became the basis of his pedagogical activity are embodied in art practice when creating a series of linocuts «1917» (1967) and «Revolution» (1970). Graphic works of the artist are considered as the vivid examples of original approach to the solution of the traditional Soviet art subjects by alternative artistic means. To engraving on linoleum artist returned in the early 1980s as a participant in the Workshop folk prints in Moscow. Lenchin created fourteen linocuts illuminated by watercolors, their topic was fileting against alcoholism. Thus print graphic art creativity of Lenchin is bright and significant phenomenon in the history of the Kharkov art school. Studying of Lenchin's print graphics together with the studying of the foundations of his pedagogical concepts form the basis of a comprehensive understanding of the phenomenon of the master's creative personality.

Keywords: Ukrainian art, graphics, linocut, Vitaly Lenchin.

Постановка проблеми. Харківська графічна школа, маючи визначні традиції та потужний потенціал, справедливо займає важливе місце серед регіональних художніх центрів України. Однією з характерних рис становлення місцевої графіки другої половини ХХ ст. дослідники визначають розмаїття творчих індивідуальностей, непересічних особистостей, діяльність яких мала ключове значення у формуванні самобутності та оригінальності місцевого осередку. Творчість В. Ленчина — саме з такого кола. Його ім'я добре відоме в Харкові й асоціюється з непоказовою вірністю власним мистецьким принципам та високим фаховим рівнем.

Техніка гравірування на лінолеумі займає виключне положення в друкованій графіці майстра. Найбільш відомі, знакові естампи, що повною мірою презентують індивідуальність митця, виконані в зазначеному матеріалі. На жаль, творів автора досить небагато, але вони дають можливість стверджувати, що творчість художника в цій галузі безумовно цікава унікальністю творчого підходу, як одного з головних критеріїв професіоналізму і становить важливу ланку у розвитку харківської ліногравюри другої половини ХХ ст. Між тим здобутки В. Ленчина, як надзвичайно обдарованого графіка, не були предметом комплексного аналізу та залишаються не висвітленими у фахових виданнях, що й визначає **актуальність** теперішнього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Біографічні відомості про В. Ленчина містяться у довідкових виданнях, присвячених представникам харківської художньої спільноти [3; 4]. Низка публікацій у періодичних виданнях стосується його педагогічної роботи, оскільки на протязі багатьох років художник надає перевагу викладацькій діяльності, втілюючи в життя власну концепцію художнього навчання, що неодноразово була предметом обговорення [6; 7]. В межах цієї наукової розвідки особливого значення набувають особисті спогади та роздуми майстра, що наводяться вперше. Відтак, головна **мета статті** по-

лягає у науковому осмисленні естампної творчості В. Ленчина, що дозволить по-новому розкрити його роль та місце у становленні харківського художнього осередку, актуалізувати доробок майстра у сучасному культурному середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Художня діяльність, як унікальна можливість вияву внутрішнього світу митця, передбачає існування власної самобутньої концепції образотворчості. Наявність системи оригінальних принципів організації форми та простору обумовлюють непересічний характер твору, його специфічну силу впливу на глядача. Саме такою унікальною, суто індивідуалістичною манерою відзначено діяльність В. Ленчина. Небажання, а скоріше внутрішня неспроможність підпорядковуватись загальноприйнятим моделям та методам ніколи не робили професійний шлях художника легким та рівним, однак давали можливість найбільш органічного вияву авторського почерку.

Після закінчення Харківського художнього училища він вступає до живописного факультету художнього інституту. Але обрана спеціалізація не відповідала внутрішнім потребам митця, що стало однією з причин переходу на графічне відділення. Навчальну дисципліну «Робота в матеріалах», що включала оволодіння техніками літографії, офорту, сухої голки та ліногравюри, викладав відомий харківський графік Г. Бондаренко. Просто та доступно, як згадує В. Ленчин, педагог розповідав про форму, куб, площини, простір, засоби їх передачі у графічному творі. Така увага до принципів утворення форми була близька В. Ленчину, відповідала його власним пошукам в цьому напрямку. «Бондаренко дав імпульс розуміння руху форми. Рух лежить в основі структурної та конструктивної в'язки всього листа, висловлюючи, таким чином, задум автора» — зауважує майстер [2: 1].

Підсумком навчання у художньому інституті та результатом певного етапу становлення особистості митця, стала дипломна робота. Обираючи тему випускного завдання, він розглядав варіант створення ілюстрацій до книги Д. Ріда «Десять днів, які потрясли світ», проте в процесі створення естампів стало зрозуміло, що композиції приймають самостійний станковий характер і не вписуються в межі, окреслені літературним сюжетом. Виражений індивідуалізм митця, пріоритет внутрішніх творчих поштовхів не вкладалися у заплановану схему. Відтак, дипломна серія ліногравюр отримала назву «1917» (1967) і остаточно не була пов'язана з книгою Д. Ріда. Було виконано три естампи, що у логічній послідовності відтворювали відомі історичні події. Перший аркуш «Пролетаріат», присвячений періоду підготовки заколоту, другий — «Аврора» — відтворює кульмінаційний момент загарбання влади, третій — «Революційний фронт» — декларує утримання здобутих позицій.

Вражає композиційне вирішення першого аркуша серії «Пролетаріат». Потужна постать робіт-

ника на першому плані не тільки є смисловим центром, символом сили і могутньої волі, а й виступає стержнем усієї складної багатофігурної конструкції. Композиція побудована на схрещенні декількох напрямків та площин, які, в свою чергу, внутрішньо динамічні. Навіть в середині кожної групи, що є складовими загальної картинки, автор виключає одноманітність рухів та напрямків: емоційні жести, прапор, що розвивається, зброя, промислові труби. Проте така різноспрямованість рухів не справляє враження хаотичності, навпаки: кожен елемент підтримує напрямок, заданий художником, вписуючись в загальну схему розвитку зображення, навколо пронизуючої аркуш центральної постаті. Робітник із молотом біля ковадла, від якого в різні боки летять іскри, справляють ефект вибуху, що є і композиційним і смисловим лейтмотивом твору.

В аркуші в повній мірі виявилися концептуальні ідеї В. Ленчина у галузі відтворення форми та організації простору. Художник згадує, що в студентські роки, відвідуючи виставку П. Пікассо в Москві, його увагу привернула одна з експонованих робіт. «Без контуру, тільки акценти, які роблять форму. Тобто, щоб передати форму не обов'язково робити це контуром» [2: 1]. Саме акценти виступають головним формоутворюючим засобом в ліногравюрах. Майстерно спроектований взаємозв'язок горизонталей, вертикалей та діагоналей, до того ж професійне володіння штрихом, лінією дозволяють досягати бажаного образотворчого ефекту, зробити зображення внутрішньо живим, рухливим, таким, що знаходиться в площині аркуша, а не на ньому.

Несхожість ліногравюр В. Ленчина на типові зразки графіки радянського періоду привернули увагу та мали значний міжнародний резонанс навіть в умовах загальної уніфікації радянського мистецтва та неприйняття будь-яких спроб виявлення творчої індивідуальності. Гравюри з серії «1917» представляли СРСР на П'ятому міжнародному Бієнале молодих художників в Парижі, аркуш «Аврора» було репродуковано в каталозі виставки. Того ж 1967 р. зазначені твори увійшли до експозиції «Інтерграфіка-67» в Берліні. Виставка привернула увагу численних відвідувачів та стала справжнім світовим форумом графічного мистецтва, що презентував роботи майже 400 художників з 39 країн Європи, Азії та Америки [1: 72]. Підтвердженням високої оцінки естампів В. Ленчина стала найвища нагорода виставки — медаль К. Кольвіц, присуджена автору компетентним журі, до складу якого входили мистецтвознавці та професійні художники з різних країн світу [7: 4]. Естамп «Пролетаріат» було репродуковано у німецькому періодичному виданні «Freie welt» [11] та фрагментарно відтворено на обкладинці журналу «Bildende Kunst» [10: 72].

Вже наступного року аркуші з серії «1917» експонувалися на Другому міжнародному Бієнале графіки в Кракові, де знову були високо оцінені. Автор нагороджується медаллю в категорії Гран-прі та

обирається почесним членом міжнародного «Клубу лауреатів при Бієнале» [7: 4]. Без перебільшення тріумфальний виступ молодого харківського художника на міжнародних форумах мав досить стриманий відгук на батьківщині. Про перемоги естампів, які були ним направлені до Дирекції художніх виставок, сам автор дізнався практично випадково. Зі статті, надрукованої у газеті «Радянська культура», В. Ленчин довідався про отриману ним нагороду в Кракові [2: 2]. Художник відвідав Польщу та під час спілкування з секретарем виставки В. Скуличем на запитання про причини успіху його творів отримав таку відповідь: «В тебе є рух» [2: 2]. Таке лаконічне зауваження дуже влучно характеризувало мету та завдання, що ставив митець в процесі роботи над ліногравюрами.

Технічні навички у роботі з лінолеумом стали у пригоді під час створення В. Ленчиним наступного циклу «Революція» (1970). В аркуші «Індустріалізація» зберігається загальна для естампів В. Ленчина внутрішня композиційна динаміка, нестатечність всіх елементів зображення. Одночасно для створення максимально органічного образу важливу роль грає символічна насиченість. Центральна споруда може бути трактована як узагальнений образ радянської промисловості, що зусиллями багатьох робітників має зайняти стабільне положення. У могутніх кремезних постатях трудівників повертають особливу увагу кисті рук, свідомо збільшені, гіперболізовані, які є невід'ємною, атрибутивною властивістю представників пролетаріату.

Зазначимо, що згадані гравюри хронологічно належать до кінця 1960-х рр., періоду незначного послаблення ідеологічного тиску в галузі мистецтва. За духом, відчуттям вільного вияву творчих уподобань естампи відповідають атмосфері часу. Між тим, стилістично вони близькі до авангардної естетики 1920-х рр., з її експресивними образами та пошуками нових засобів виразності. Звертаючись до першоджерел, зауважимо, що сам автор утримується відносити свої твори до будь-якої мистецької школи або напрямку, принципове виключення парафраза є одним з основних положень його художньої методики.

Після гучного початку настає довготривала перерва в естампній діяльності В. Ленчина, пов'язана з активною педагогічною практикою. До гравірування на лінолеумі художник повернувся на початку 1980-х рр., як учасник Майстерні народної графіки в Москві. Під час відрядження 1969 р. він познайомився з російським графіком В. Пензіним, а більш ніж через 10 років відгукнувся на його запрошення до Москви. Останній вважається засновником жанру сучасного лубка в російському мистецтві, який зробив теоретичне обґрунтування його стилістичних особливостей. Майстерня народної графіки була заснована 1982 р., а вже через два роки відбулась виставка, що в подальшому експонувалась в шістдесятих містах СРСР та двадцяти країнах світу [8: 93].

В. Ленчиним було створено чотирнадцять ліногравюр, ілюмінованих аквареллю, на тему боротьби з пияцтвом. Всі аркуші витримані в сти-

лістичній традиції народного лубка, декларуючи спадкоємність теперішніх творів давнім взірцям. Соціальна актуальність сюжетів, доступність та достеপність змістовного викладу, текстовий супровід зображення були притаманні народним картинкам протягом усього періоду розвитку, починаючи з XVI ст. Естампи значно відрізняються від попередніх серій В. Ленчина, що було обумовлено полярністю цілей та завдань, поставлених перед автором. Гравюри художника з циклу «Усім світом проти пияцтва» знаходяться в постійній експозиції Московського державного музею народної графіки та в фондах Чуваського державного художнього музею.

Висновки. Таким чином, естампна творчість В. Ленчина являє яскраве та значне явище в історії харківської художньої школи. Теоретичні напрацювання митця в галузі відтворення форми у просторі, що стали підґрунтям його педагогічної діяльності, знайшли практичне втілення в образно-пластичному вирішенні ліногравюр майстра. Роботу митця в техніці гравірування на лінолеумі умовно можна розділити на два етапи: створення дипломної серії «1917» і циклу «Революція» та участь у Майстерні народної графіки. При тематичній розбіжності та несхожості художніх прийомів спільною рисою всіх друкованих творів автора є посиленна увага до пластичного вирішення, виразна ритмічна побудова композиції, що ґрунтується на авторській формотворчій методиці.

Перспективи подальших досліджень. Серед перспектив дослідження подальше наукове осмислення та висвітлення надбання В. Ленчина в інших графічних техніках, що вагомо розширить уявлення про історію харківської графічної школи XX століття

Література:

1. ГДР: «Интерграфика — 67» [Текст] // Искусство. — 1967. — № 11. — С. 72.
2. Інтерв'ю з В. Ленчиним: 13.08.2010 // Архів автора.
3. Ленчин В. І.: [Біогр. довідка] // Мистецькі шляхи Харківщини. — Харків: АДІ «Бізнес в Україні», 1998. — С. 328.
4. Ленчин В. І. // Художники Харківщини: 65 років Харківської організації національної спілки Художників України / [авт. вступ. ст. та загальна ред. О. Денисенко.] — Харків: Майдан, 2003. — С. 82.
5. Обольсина О. Мир и война в произведениях современной советской станковой графики / О. Обольсина // Искусство. — 1970. — № 12. — С. 4–11.
6. Погорелов В. В. Художественная студия Виталия Ивановича Ленчина при Доме архитекторов в Харькове (конец 60 — первая половина 70-х гг. XX в.): материалы Всеукр. науч.-метод. конф. [«Дизайн-освіта 2008: умови адаптації до європейського освітнього та наукового простору»], (Харків, 15 квіт. 2008 р.) / Харк. академія дизайну і мистецтв. — Харків, 2008. — С. 113–115.
7. Середченко М. Яскравість таланту: [В. Ленчин] / М. Середченко // Ленінська зміна. — 1973. — 25 січня.
8. Староверов В. «Это — великое искусство». О русском лубке и Московском государственном музее народной графики / В. Староверов // Московский журнал. — 2009. — № 9 (225). — С. 76–97.
9. Томский Н. Работы дипломников художественных вузов / Н. Томский // Искусство. — 1967. — № 6. — С. 24–27.
10. Юбилейный номер журнала «Bildende Kunst» // Искусство. — 1968. — № 3. — С. 71–72.
11. Freie welt. — 1967. — № 25.